

УДК 811.521'373.613

ОНОМАТОПЕЯ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ ФОНОСЕМАНТИКИ

Віталій ОХРИМЕНКО (Київ, Україна)

Статтю присвячено вивченню ономотопеїчної лексики в сучасному вітчизняному, європейському та корейському мовознавстві. У роботі здійснено ретроспективний аналіз наявних досліджень звуконаслідування. Особливу увагу приділено дослідженням ономотопеїчної лексики в сучасній корейській мові.

Ключові слова: фоносемантика, ономотопея, ономотопеїчна лексика, звуконаслідування, корейська мова.

The article is dedicated to the study of onomatopoeic lexis in a modern national, European and Korean linguistics. A hind-sight analysis of existing onomatopoeic studies has been carried out. Special attention was paid to the analysis of onomatopoeic lexis in a modern Korean linguistics.

Keywords: phonosemantic, onomatopoeia, onomatopoeic lexis, sound symbolism, Korean language.

Постановка проблеми й завдань дослідження. Для сучасної лінгвістики з її антропоцентричною спрямованістю характерним є прагнення до якомога повної й адекватної інтерпретації процесу мовного віддзеркалення уявлень людини, що формуються залежно від типу перцептуального каналу отримання інформації. За допомогою даних п'яти модусів перцепції людина сприймає об'єкти і явища, що потрапляють до сфери її когніції, а потім відображує своє сприйняття світу у мові шляхом комбінування звуків [7: 3].

Пропонована стаття є частиною дослідження ономотопеїчної лексики сучасної корейської мови. Оскільки наше інтегроване дослідження буде присвячене комплексному аналізу звуконаслідувальних слів корейської мови в структурному, семантичному і функціональному аспектах, вважаємо за потрібне окремо розглянути явище ономотопеї у сучасній лінгвістиці, а також проаналізувати наявні на сьогодні теорії дослідження ономотопеїчної лексики.

Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. Проблема зв'язку звуку зі значенням повсякчасно привертала увагу лінгвістики. У світовій гуманітарній науці акумулювалася значна кількість знань про звуконаслідування. Велика кількість статей і десятки дисертаційних праць у багатьох країнах світу присвячені цій проблематиці. Питання звуконаслідування у своїх працях розглядали такі видатні лінгвісти як Е. Бенвеніст, Л. Блумфілд, О.І. Бодуен де Куртене, В. фон Гумбольдт, О. Єсперсен, О.М. Пешковський, О.О. Потєбня, Ф. де Соссюр, М.С. Трубецькой, Л.В. Щерба, Р. Якобсон та ін.

У слов'янському мовознавстві дослідженням проблем ономотопеї займалися такі лінгвісти як: Г.Г. Білфельдт, Д. Боранич, І.О. Гаценко, О.І. Германович, О. Гуйєр, Ю.Ф. Касим, Л.І. Мацько, Ю.В. Юсип-Якимович та ін. Осмисленню даної проблеми в романо-германському мовознавстві сприяли роботи С.В. Вороніна, Є.А. Глухарьова, Г. Зоммера, Х. Марчанда, Т.А. Оришечко, Г. Пауля, Т. Шіппана та ін.

У сучасній лінгвістиці і досі не існує єдиної, спільної для всіх мов класифікаційної системи лексичних одиниць, що належать до ономотопеїчного шару лексики. Незважаючи на спроби зазначених вище видатних лінгвістів проаналізувати деякі аспекти даного мовного явища, слід відзначити, що проблема ономотопеї у сучасному мовознавстві вивчена ще далеко не в повному обсязі.

Зважаючи на викладене вище, актуальність нашого дослідження визначається загальною тенденцією сучасної лінгвістики до аналізу лексичного складу мови з точки зору її зв'язку з мисленням. Окрім цього, актуальність зумовлюється комунікативною значимістю та частотністю використання ономотопеїчної лексики у сучасній корейській мові, ступенем її представленості в національній картині світу.

Методологічні передумови пропонованого в цій статті дослідження мають комплексний характер, що зумовило паралельне застосування цілої низки відповідних методів наукового дослідження мовного матеріалу. Зокрема – описового методу, який дав змогу висвітлити таксономічний аспект проблематики, а також методів контекстуального, компонентного, аналізу, використання яких уможливило здійснення дослідження корейської ономотопеїчної лексики в семасіологічному та функціональному аспектах.

Мета – проаналізувати дослідження, які присвячено проблемі мотивованості мовного знака, а саме явищу ономотопеї у сучасному мовознавстві загалом, і в корейській лінгвістиці зокрема.

Об'єкт і предмет дослідження Як стає зрозуміло із вступної частини, об'єктом дослідження є явище ономаіопеї у сучасному світовому і корейському мовознавстві. Предметом дослідження в пропонованій статті є особливості наявних на сьогодні теорій звуконаслідування.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Фоносемантика – наука, предмет якої полягає в звукообразувальній системі мови, а основною властивістю якої є звукообразовальність, або фонетична мотивованість. Її ціль полягає в вивченні звукообразовальності як необхідного, істотного, відносно стійкого недовільного зв'язку між фонемами слова та ознакою об'єкта-денотата, що лежить в основі номінації [1: 6].

Основні поняття фоносемантики – звуконаслідування (ономаіопея) та звукоісимволізм. Ономаіопея носить закономірний недовільний фонетично мотивований характер і є умовною вербальною імітацією звучань оточуючого світу. У звуконаслідуванні більш чітко прослідковується зв'язок між позначуванням та знаком, адже існує пряма залежність ономаіопеї від денотата. Звуконаслідувальні основи в споріднених та неспоріднених мовах є досить продуктивними та носять універсальний характер [8: 78].

Незважаючи на зростання уваги до явища ономаіопеї у сучасному мовознавстві, а також на спробу розглядати його як один з фундаментальних принципів мовної організації, брак задовільних теорій дається взнаки. Вивчення ономаіопеї посідає значне місце для вирішення надзвичайно важливих мовознавчих проблем, зокрема пов'язаних з питаннями походження мов, розвитку їхніх фонетичних систем, наявності вмотивованого взаємозв'язку між фонемами та семантикою в окремих мовах світу, дослідженням вокального та консонантного звукоісимволізму тощо.

Особливості культури та географічного середовища існування певної нації визначають склад характерних для мови звуконаслідувальних слів. Оскільки кожна мова індивідуально опановує звучання навколишнього світу, ономаіопеїчна лексика різних мов не співпадає, хоча нерідно може бути схожою. Беззаперечним є той факт, що одна з причин розбіжності звуконаслідувальних слів полягає в тому, що звуки, які є джерелом ономаіопеї, як правило, мають складну природу і оскільки точна імітація їх засобами мови неможлива, кожна мова обирає як зразок для наслідування якусь одну або декілька зі складових цього звуку.

Згідно з сучасним розумінням, термін звуконаслідування, або ономаіопея, вживається на позначення безпосередньої звукової імітації звуків нелінгвістичної природи шляхом комбінації відповідних сегментів, які добираються з інвентарю фонем певної мови. Внаслідок цього виникають мовні одиниці, проблема визначення статусу яких, є доволі складною.

У спеціальній науковій літературі ономаіопея як мовне явище, характерне практично для всіх мов світу (*від грец.:* *ὀνοματοποιΐα; ὀνομα – «ім'я», ποιΐα – «творю», тобто «словотворчість»* через звуконаслідування), визначається як «закономірний фонетично мотивований зв'язок між звуковим складом слова (фонемами) й акустичною ознакою позначеного (денотатом)» [3: 165]. Знаходимо й більш спрощене пояснення для цього явища: «ономаіопея – це словотвір шляхом звуконаслідування» [6: 494]. Відомий український лінгвіст О.О. Селіванова визначає ономаіопею як «умовну імітацію різноманітних звуків природного довкілля фонетичними засобами даної конкретної мови (звуків тварин, неживих предметів, явищ природи тощо)» [5: 431].

Перші лінгвістичні розвідки, присвячені вивченню явища ономаіопеї в англійській мові, з'явилися в кінці XIX – на початку XX століття. Проте, самостійним об'єктом дослідження звуконаслідувальна лексика стала, практично, лише в останні десятиліття XX століття. Осмисленню даної проблеми в мовознавстві сприяли праці Л. Блумфілда, Д. Вестермана, Е. Вінклера, В. Вундта, Г. Гемпля, Х. Марчанда, Г. Пауля, Л. Сміта, А. Фреліха, Г. Штреле та інших дослідників.

На матеріалі романо-германських мов ономаіопеїчна лексика ставала об'єктом дослідження таких відомих лінгвістів, як: З. Вігтох (румунська мова), К.Г.Н. де Воойс (голландська мова), С.В. Воронін (англійська мова), В. Вундт (німецька та інші германські мови), Г. Гілмер (німецька та інші германські мови), Є.А. Глухарьова (німецька мова), М. Граммон (французька мова), А. Граур (латинська та румунська мови), В. Дієго (іспанська мова), Г. Зоммер (німецька мова), Й. Йордан (румунська й інші романські мови), Є. Корді (французька мова), В. Косов (німецька мова), А. Мірамбела (новогрецька мова), А. Нурен (шведська мова), Т.А. Оришечко (англійська мова), Г. Пауль (німецька та інші германські мови), А. Россеті (румунська мова), К. Стоттерхейм (голландська мова), Т. Шіппан (німецька та інші германські мови), Л. Шпітцер (італійська мова).

Ономатопейну лексику слов'янських та балтійських мов у різний час досліджували: Г.Г. Білфельдт (слов'янські мови), Д. Боранич (слов'янські мови), А.І. Германович (російська мова), О. Гуйер (чеська мова), В.Н. Добровольський (російська мова), Л.А. Капанадзе (російська мова), С.А. Карпунін (російська мова), Ф. Копечний (слов'янські мови), А. Лескін (литовська мова), Л.І. Мацько (українська мова), Р.С. Смаль-Стоцький (українська та інші слов'янські мови), С.М. Толстая (слов'янські мови), І.С. Торопцев (російська мова), Ю.В. Юсип-Якимович (українська мова) та ін.

Значну увагу явищу ономатопеї приділяли дослідники не лише індо- європейських, а й багатьох інших мов світу. Так, явище ономатопеї в мовах, що належать до фіно-угорської мовної сім'ї, досліджували: Д.В. Бубрих (карельська і вепська мови), А.С. Кривошкова-Гантман (комі-перм'яцька мова), К. Майтинська (угорська мова), В. Скалічка (угорська мова), Л. Хакулінен (фінська мова).

Ґрунтовний лінгвістичний аналіз ономатопейної лексики багатьох семітських мов був здійснений А.М. Газовим-Гінзбергом. Загальний комплексний аналіз явища ономатопеї в алтайських мовах уперше був виконаний Г.Й. Рамстедтом. Явище ономатопеї в тюркських мовах досліджували також Н.І. Ашмарін (чуваська мова та фіно-угорські мови), М. Бітнер (турецька мова), В.К. Дмитрієв (тюркські мови), А.Н. Кононов (турецька мова), Г.Є. Корнілов (чуваська мова та її діалекти), С. Кудайбергенів (киргизька мова), Р. Кунгуров (узбецька мова), Л.З. Лапкіна (башкирська мова), К.В. Сундуєва (монгольські мови) М. Худайкулієв (туркменська мова) та ін.

На матеріалі японської мови дослідження ономатопейної лексики проводилося Є.Д. Полівановим, О.І. Кобелянською, Є.М. Колпакчі, М.Й. Конрадом, Н.Г. Румак, О.П. Фроловою, К.Є. Черевко, С.Н. Чироновим.

Аналізуючи існуючу лінгвістичну літературу, натрапляємо на поодинокі роботи, виконані на теренах Радянського Союзу, які розглядають ономатопейну лексику корейської мови. Найґрунтовнішою серед них можна вважати дисертаційну роботу Пак Г.А. [4], присвячену ономатопам в корейській мові. Подекуди розглядає проблему ономатопеї корейської мови відомий російський корейст Л.Р. Концевич [2]. Ономатопея неодноразово привертала увагу корейських лінгвістів, найбільш ґрунтовними з яких є роботи Кім Хонг Пану [14], Чо Чанг Кю [15], Кім Ха Мйонгу [16], Кім Йонг Соку [9].

Праці цих та інших фахівців тією чи іншою мірою слугували теоретичною базою для нашого комплексного дослідження ономатопейної лексики корейської мови і стали своєрідним зразком для аналізу явища ономатопеї в корейській мові в цілому, оскільки у вітчизняній орієнталістиці ономатопейна лексика корейської мови фактично не досліджувалася.

У сучасній корейстиці ономатопейна лексика розглядається в межах поняття звуконаслідувальних слів [11: 179]. Такого типу лексика, винятково широко представлена в корейській мові, і досі не була предметом детального дослідження в корейському мовознавстві. Як ми вже відзначали вище, відомості, що представлені з цього питання деякими лінгвістами, досить уривчасті і не можуть заповнити відсутність спеціального дослідження звуконаслідувальних слів. У корейському мовознавстві зазначена група слів не піддавалася спеціальному дослідженню, проте деякі особливості цих слів вже були відзначені й раніше висвітлювались у роботах корейських мовознавців [12; 13].

Широкого поширення набула думка про те, що звуконаслідувальні слова корейської мови мають лексичне значення. Однак існує й інша думка, яка полягає в тому, що звуконаслідувальні слова хоча і не мають граматичних функцій, все ж таки мають лексичне значення і є повноцінними словами. Як носії звукової інформації, вони використовуються як засоби спілкування.

Звуконаслідувальні слова в системі частин мови виступають як особливі, самостійні розряди слів. Тобто до уваги ми беремо ті звуконаслідувальні слова, що вже увійшли в мовну систему і стали фактом мови. У нашому дослідженні ми не враховуємо індивідуально-авторські новоутворення, які часто відображають лише суб'єктивне сприйняття звукових явищ творцем цих самих новоутворень. Такі слова не відповідають загальномовним нормам оформлення звуконаслідувань: вони ще не набули колективного усвідомлення.

Як вже було відзначено, у попередніх дослідженнях вчені часто розглядали всю систему звуконаслідувальної лексики недиференційовано. Але останні дослідження корейських лінгвістів

доводять, що вся система складається з 2-х підсистем: а) звукосимволічна (з неакустичним денотатом); б) звуконаслідувальна (з акустичним денотатом).

Висловлювання окремих авторів щодо питання структури звуконаслідувальних слів уривчасті і досить суперечливі. Одні відносять звуконаслідувальні слова до прислівників, інші – розглядають їх як особливий розряд слів [9: 445]. Існують навіть припущення про їх виключення з розряду прислівників і включення до розряду вигуків (особливо це стосується звуконаслідувань, прототипом створення яких стає жива природа). Але це не зовсім вірно, оскільки вигуки – це розряд слів, який слугує для найкоротшого вираження почуттів і вольових імпульсів без найменування цих почуттів. А звуконаслідування не виражають певних почуттів, виявів волі і т.і, хоча і володіють великим стилістичним різноманіттям експресій. У дисертаційній роботі ономапоетичні слова будуть досліджені в складі прислівника, оскільки функціонально-граматичні відмінності звуконаслідувальних слів від прислівників є недостатніми, щоб виділити їх у самостійну частину мови [15: 65].

Можемо констатувати, що ситуація в сучасній корейській лінгвістиці свідчить про брак чітко визначених критеріїв у вирішенні питання виокремлення ономапоетичної лексики. І одним із яскравих доказів такого стану справ є непослідовність фахівців при відборі та включенні до реєстру ономапоетичних словників тих чи інших корейських ономапоетів.

Висновки. Фоносемантика – досить давня наука, ставлення до якої протягом її існування було неоднозначним. Її головний принцип, що стосується мотивованості звукової одиниці, а отже й правомірності явища звукового символізму, неодноразово ставився під сумнів, але зараз цей принцип вважається діючим та науковим. Проте продовжуються наукові дискусії щодо універсальності та національності явища звукового символізму.

Ономапоетичні або звуконаслідувальні слова є дуже специфічним пластом лексики. І не можна сказати, що з точки зору лінгвістичної науки дане явище повністю досліджене і розроблене. На сучасному етапі ономапоетична лексика неодноразово ставала об'єктом дослідження в європейській та вітчизняній лінгвістиці, проте досі немає комплексного дослідження ономапоетичної лексики в сучасній корейській мові.

Перспектива нашого подальшого дослідження полягатиме у студіюванні структурно-семантичних особливостей ономапоетичної лексики в сучасній корейській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воронин С. В. Фоносемантические исследования / Станислав Васильевич Воронин // Межвузовский сборник научных трудов. – Вып. 1. – Пенза, 1990. – С. 5 – 24.
2. Концевич Л.Р. Корееведение. Избранные работы / Лев Рафаилович Концевич. – М. : Издательский дом «Муравей-Гайд», 2001. – 608 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. Вероника Николаевна Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Пак Г.А. Изобразительные слова в корейском языке : автореф. дис. на оискание ученой степени канд. филол. наук / Г.А. Пак. – Л., 1958. – 15 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Словарь иностранных слов / под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петровой. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1968. – 856 с.
7. Сундуева Е.В. Звуки и образы: фоносемантическое исследование лексем с корневыми согласными [r/m] в монгольских языках : Монография // Екатерина Владимировна Сундуева. – Улан-Удэ : Издательство Бурятского научного центра СО РАН, 2011. – 344 с.
8. Чернікова О.І. Теоретичні основи фоносемантики: загальна характеристика / Олександра Іванівна Чернікова // Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 18. – С. 76–81.
9. Kim Young-Seok. Ideophones in Korean: A non-linear analysis / Yong-Seok Kim // Linguistic Society of Korea (ed.) Linguistics in the Morning Calm 2. – Seoul : Hanshin Publishing Co, 1988. – P. 443-466.
10. Lee Jin-Seong. Phonology and Sound Symbolism of Korean Ideophones / Jin-Seong Lee // Ph. D. dissertation. Indiana University, Bloomington, 1992. – 189 p.
11. Martin S. E. Phonetic symbolism in Korean / Samuel E Martin // Poppe, N. (ed.) American Studies in Altaic Linguistics 13. – Bloomington, 2005. –P. 177–189.
12. 주경희: 교과학적 변환의 필요성과 방법 : 의성어의태어를 중심으로, 배달말통권 제41호 (2010. 12) – 페이지. – P. 233–255.
13. 처선문학사. - 평양, 2010. – 페이지. – P. 28 – 34.
14. 김홍범: 한국어 교육을 위한 수준별 의성어-의태어 목록 연구, 2008 (학위논문(석사)-계명대학교 대학원 : 한국학과) – 페이지. – P. 23-57.

15. 조창규: 의성어 의태어, 무엇을 어떻게 교육할 것인가 (How to teach Onomatopoeia and Mimetic Words), 언어학 제13권 제3호 (2012. 가을) – 페이지. – P. 61–84.
16. 김하명. 우리나라 커칭문학. – 평양, 2011. – 페이지. – P. 47 – 53.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віталій Охріменко – аспірант кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: фоносемантика, психолінгвістика, етнолінгвістика.

УДК 801'811.11

**СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
 АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЕНЬ ВІДМОВИ КЛАСУ ПРИЧИН «НЕ ХОЧУ»**

Ольга СОКИРСЬКА (Київ, Україна)

Стаття присвячена вивченню специфіки функціонування просодичних засобів актуалізації англійських висловлень відмови, віднесених до класу причин «Не хочу». Наведено встановлений шляхом аудитивного аналізу інвентар інтонаційних засобів та інваріантну модель просодичної організації англійських висловлень відмови цього класу, актуалізованих мовцями високого, середнього та низького соціокультурних рівнів.

Ключові слова: відмова, просодичні засоби, інваріантна модель, високий, середній та низький соціокультурні рівні.

The article studies the functioning of prosodic means of English refusal utterances actualization, which were defined as the ones belonging to the class of reasons “do not want”. A set of intonation means and invariant model of refusal utterances prosodic organization actualized by the speakers of high, mid and low sociocultural levels were established with the help of auditory analysis.

Keywords: refusal, prosodic means, invariant model, high, mid and low sociocultural levels.

Розвиток сучасного суспільства характеризується невіддільним розширенням наукових, культурних і ділових контактів з представниками англійських країн. Зрозумілою, у зв'язку з цим, є підвищена увага науковців до необхідності поглибленого розгляду реактивних висловлень взагалі та англійських висловлень відмови зокрема. За результатами проведених нами теоретичних досліджень [2] визначено доцільність диференціювання англійських висловлень відмови за критерієм їх причин на такі укрупнені класи: «не можу», «хочу, але не можу», «не хочу», «можу, але не хочу».

Не варто, мабуть, ретельно зупинятися на важливості набуття адресатом навичок коректного декодування сутності відмови за ознаками її просодичного оформлення. Проте до теперішнього часу експериментально-фонетичними дослідженнями, на жаль, не встановлено особливості просодичної організації англійських висловлень відмови, на підставі яких адресат з погляду оцінки соціокультурного рівня адресанта мав би змогу адекватно декодувати хоча б одну з відповідних класів їхніх причин.

Тому метою нашої праці є експериментальне встановлення особливостей просодичної організації англійських висловлень відмови класу причин «Не хочу», актуалізованих мовцями різних соціокультурних рівнів.

У відповідності з поставленою метою нами за класичною методикою [1: 228-232] було виконано аудитивний аналіз 243 озвучених британськими дикторами експериментальних реалізацій висловлень відмови класу причин «Не хочу», вжитих у контексті творів англійської художньої літератури. Результати опису проведеного аналізу було структуровано за критерієм соціокультурного статусу адресанта на три укрупнені групи: високий, середній та низький. В обсязі дослідження соціолінгвістичних особливостей взаємодії інтонаційних засобів вираження відмови вони розглядалися в залежності від варіювання таких факторів [3]: ситуація спілкування (формальна або неформальна), відношення соціального статусу мовця до соціального статусу слухача (вищий, рівний, нижчий), характер вираження відмови (експліцитний або імпліцитний) та рівень актуалізації її емоційно-прагматичного потенціалу (високий, середній, низький).

Результати аудитивного аналізу висловлень відмови класу причини «Не хочу» показали, що кожній їхній групі притаманна специфічна взаємодія просодичних засобів. Так, у висловленнях, актуалізованих мовцями високого і середнього соціокультурного рівнів, які зазвичай контролюють свою емоційну поведінку, домінують відсутність предтакту (45,1% і 58,2% відповідно), наявність рівного (43,1% і 31,7%) та висхідного (11,8% і 10,1%) його різновидів. Випадки вживання рівного середньо-підвищеного або високого передтакту чи його висхідної конфігурації обумовлюються збільшеним ступенем емоційності мовця та пов'язуються з різницею соціальних статусів мовця і слухача. У свою чергу, висловлення відмови класу причин «Не хочу», реалізовані представниками низького соціокультурного рівня, вирізняються тим, що